

**การมีส่วนร่วมของเกษตรกรในการอนุรักษ์และจัดการป่าชายเลน กรณีศึกษา
โครงการอนุรักษ์ป่าชายเลน หมู่บ้านถ้ำธง ตำบลปากคลอง อำเภอปะทิว จังหวัดชุมพร**
**Farmers' Participation in Mangrove Forest Conservation and Management:
A Case Study Mangrove Forest Conservation Project Ban Tam Thong
at Pak-Klong Sub-district, Pathio District, Chumphon Province**
ยุวดี จารึก¹ จิรัฏฐินาฏ ถังเงิน^{1*} คณิงรัตน์ คำมณี¹ และพันธกิจิตต์ สีเหนียง¹
Yuwadee Jaruek¹ Jirattinart Thungngern^{1*} Kanungrat Kummanee¹ and Panchit Seeniang¹

Abstract: The objectives of this research were to determine 1) the socio-economic condition of the farmers, 2) the farmers' participation in mangrove forest conservation and management and 3) problems and threats in forest conservation and management. Data collection was obtained by interview schedule from 30 farmers in Mangrove Forest Conservation Project Ban Tam Thong, Pak-Klong Sub-district, Pathio District, Chumphon Province. Descriptive statistics such as frequency, percentage and mean were used to analyze the data. Findings revealed that the majority of respondents were male with average age of 46 years old and attained primary school. The process of community participation can be divided into 4 processes; 1) The participation in making decision about the problems (4.31), 2) The participation in planning process (4.60), 3) The participation in mangrove forest conservation and management (4.53) and 4) The participation in monitoring and assessment (4.25). The farmers suggested that there should be learning activities for the young smart farmers for sustainable mangrove forest conservation and management.

Keywords: Participation, Mangrove forest conservation and management

บทคัดย่อ: การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา 1) ข้อมูลพื้นฐานบางประการของเกษตรกร 2) การมีส่วนร่วมของเกษตรกรในการอนุรักษ์และจัดการป่าชายเลน และ 3) สภาพปัญหาและอุปสรรคในการอนุรักษ์และจัดการป่าชายเลน เก็บข้อมูลจากเกษตรกรพื้นที่ บ้านถ้ำธง ตำบลปากคลอง อำเภอปะทิว จังหวัดชุมพร จำนวน 30 คน โดยใช้แบบสัมภาษณ์ สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล ประกอบด้วย ค่าความถี่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย ผลการศึกษาพบว่าเกษตรกรส่วนใหญ่เป็นเพศชาย มีอายุเฉลี่ย 46 ปี จบการศึกษาระดับประถมศึกษา โดยประเด็นการมีส่วนร่วมทั้ง 4 ประเด็นหลัก ประกอบด้วย 1) การมีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจเกี่ยวกับปัญหาที่เกิดขึ้นกับป่าชายเลน (4.31) 2) การมีส่วนร่วมในกระบวนการวางแผน มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ (4.60) 3) การมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์และจัดการป่าชายเลน (4.53) และ 4) การมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผล (4.25) ข้อเสนอแนะจากการวิจัยครั้งนี้ พบว่าควรส่งเสริมการให้ความรู้แก่เยาวชนรุ่นใหม่ เพื่อนำไปสู่การจัดการป่าชายเลนให้เกิดความยั่งยืน

คำสำคัญ: การมีส่วนร่วม, การอนุรักษ์และจัดการป่าชายเลน

¹ภาควิชาส่งเสริมและนิเทศศาสตร์เกษตร คณะเกษตร กำแพงแสน มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ นครปฐม 73140

Department of Agricultural Extension and Communication, Faculty of Agriculture at Kamphaeng Saen, Kasetsart University, Nakhon Pathom, 73140, Thailand.

* Corresponding author, e-mail: agrjnt@ku.ac.th

คำนำ

ป่าชายเลนเป็นระบบนิเวศที่มีความสมบูรณ์ มีลักษณะเป็นระบบพืชที่อยู่บริเวณปากแม่น้ำหรือชายทะเล ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นป่าโกงกาง และพันธุ์ไม้อื่นปะปนอยู่ด้วย นอกจากนี้ยังเป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์น้ำหลายชนิด เช่น กุ้ง หอย ปู ปลา และเป็นแหล่งผลิตอาหารที่สำคัญของชาวประมง จากข้อมูลการศึกษาของสำนักนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (2559) พบว่าป่าชายเลนของประเทศไทยในปัจจุบัน มีพื้นที่ 1,538,185 ไร่ ทั้งนี้ สาเหตุของการลดลงของพื้นที่ป่าชายเลนตั้งแต่อดีตนั้นสืบเนื่องมาจากการขยายตัวของประชากร ทำให้มีการพัฒนากิจกรรมต่างๆ มากมาย ได้แก่ การเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ การบุกเบิกเพื่อทำนาเกลือ การทำนาเกลือ การขยายตัวของเขตเมือง การท่องเที่ยว การทำอุตสาหกรรม การทำเหมืองแร่ การเกษตรกรรม การขยายตัวของแหล่งชุมชน การสร้างท่าเทียบเรือ การสร้างถนนและสายส่งไฟฟ้า และโรงงานไฟฟ้า การขุดลอกร่องน้ำ การตัดไม้เกินกำลังการผลิตของป่า และกิจกรรมอื่น ซึ่งหลายกิจกรรมที่เกิดขึ้นในพื้นที่ป่าชายเลนเป็นเพราะเห็นว่าการใช้ประโยชน์ในพื้นที่ป่าชายเลนทำให้ช่วยลดต้นทุนในการประกอบ การ มีข้อบังคับไม่รัดกุม ทำให้มีผู้บุกรุกจำนวนมาก สิ่งที่เกิดขึ้นนี้สืบเนื่องมาจาก ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับป่าชายเลนยังไม่เพียงพอ ทำให้ไม่เห็นถึงความสำคัญของป่าชายเลน เป็นผลให้การใช้ประโยชน์จากป่าชายเลนเป็นไปอย่างไม่เหมาะสม ทำให้เกิดผลกระทบต่อระบบนิเวศป่าชายเลน หลายประการ เช่น คุณภาพน้ำสูงขึ้น ปริมาณธาตุอาหารลดลง เกิดการพังทลายของดิน การเปลี่ยนแปลงปริมาณลักษณะโครงสร้างของพืชและสัตว์น้ำ ซึ่งส่งผลกระทบต่อไปถึงเศรษฐกิจและประชาชนของประเทศโดยรวม จึงยากที่จะฟื้นฟูให้กลับมาเป็นป่าชายเลนที่อุดมสมบูรณ์ (กรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง, ม.ป.ป.)

ตำบลปากคลอง อำเภอปะทิว พื้นที่ติดกับป่าชายเลน มีการประกอบอาชีพเกษตรกรรม และอาชีพประมงเป็นส่วนใหญ่ โดยปัจจุบันมีเนื้อที่ป่าชายเลนคงสภาพ 3,937.80 ไร่ (กรมทรัพยากรทาง

ทะเลและชายฝั่ง, 2561) โดยในอดีตที่ผ่านมา นับตำบลปากคลองพบปัญหาการลดลงของพื้นที่ป่าชายเลน ซึ่งส่งผลทำให้เกษตรกรได้รับผลกระทบอย่างมาก เนื่องจากทรัพยากรในระบบนิเวศป่าชายเลนลดลงตามไปด้วย ซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตในการประกอบอาชีพของเกษตรกรโดยตรง ดังนั้น หน่วยงานที่เกี่ยวข้องจึงได้ร่วมกันวางแผนและขอความร่วมมือจากประชาชนที่เกี่ยวข้อง เพื่อกำหนดการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรในพื้นที่ป่าชายเลนให้ชัดเจน โดยมีเงื่อนไขการขออนุญาต และร่วมกันปลูกป่าเพิ่มเติม เพื่อเป็นการทดแทนธรรมชาติที่เสียไป นอกจากนี้ ยังได้มีการดำเนินกิจกรรมการอนุรักษ์ป่าชายเลน โดยจัดตั้งโครงการขึ้นมา ชื่อว่าโครงการอนุรักษ์ป่าชายเลน ตำบลปากคลอง อำเภอปะทิว จังหวัดชุมพร เพื่อให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนา การดำเนินการทำกิจกรรมเพื่ออนุรักษ์ป่าชายเลน โดยการใช้กระบวนการเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชนและชุมชนท้องถิ่นในการถ่ายทอดองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น ที่เป็นประโยชน์ต่อการนำไปประยุกต์และผสมผสานกับองค์ความรู้ทางสังคมและองค์ความรู้ทางนิเวศวิทยา โดยมีเป้าหมายเพื่ออนุรักษ์ ฟื้นฟูและจัดการการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าชายเลนอย่างยั่งยืน

ด้วยเหตุนี้ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษา

1) ข้อมูลทั่วไปด้านเศรษฐกิจและสังคมของชุมชน 2) การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการป่าชายเลน และ 3) สภาพปัญหาและอุปสรรคในการจัดการป่าชายเลน ทั้งนี้ เพื่อเป็นรูปแบบและแนวทางในการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นอื่นๆ ในการจัดการป่าชายเลนให้เกิดประโยชน์อย่างยั่งยืนต่อไปในอนาคต

อุปกรณ์และวิธีการ

การวิจัยนี้มุ่งศึกษาเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการป่าชายเลน โดยกลุ่มประชากรที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้คือ เกษตรกรในตำบลปากคลอง จำนวน 196 ครัวเรือน โดยใช้วิธีการคัดเลือกกลุ่มตัวอย่างโดยไม่ใช้หลักความน่าจะเป็น (Non-probability sampling) และใช้วิธีการเลือกตัวอย่าง

แบบเจาะจง (Purposive sampling) คือ 1) เป็นเกษตรกรที่เคยเข้าไปใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าชายเลนในพื้นที่ และ 2) เป็นเกษตรกรที่อยู่ในโครงการอนุรักษ์ป่าชายเลนที่มีส่วนในการดำเนินงาน โดยขนาดของกลุ่มตัวอย่างมีจำนวนทั้งสิ้น 30 คน คิดโดยใช้เกณฑ์ 15% ของกลุ่มตัวอย่างที่มีจำนวนหลักร้อย (บุญชม, 2553) เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูล คือ แบบสัมภาษณ์ ประกอบด้วยคำถามปลายเปิดและปลายปิด แบ่งออกเป็น 3 ส่วนที่สำคัญ ประกอบด้วย ส่วนที่ 1) ข้อมูลทั่วไปด้านเศรษฐกิจและสังคม ส่วนที่ 2) การมีส่วนร่วมของเกษตรกรในการจัดการป่าชายเลน และ ส่วนที่ 3) สภาพปัญหาและอุปสรรคในการจัดการป่าชายเลน

การวิเคราะห์ข้อมูลใช้สถิติเชิงพรรณนา (Descriptive statistic) ได้แก่ ค่าความถี่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ยเกี่ยวกับระดับการมีส่วนร่วม โดยให้ค่าคะแนนตามมาตรฐานประมาณค่าตามวิธีของลิเคิร์ท (บุญชม, 2553) ที่แบ่งระดับการมีส่วนร่วมเป็น 5 ระดับ คือ มากที่สุด มาก ปานกลาง น้อย และ น้อยที่สุด มีคะแนนเท่ากับ 5 4 3 2 และ 1 คะแนน ตามลำดับ โดยกำหนดเกณฑ์การแปลความหมายของคะแนนตามระดับการมีส่วนร่วม ดังนี้

- 4.51 – 5.00 การมีส่วนร่วมอยู่ในระดับมากที่สุด
- 3.51 – 4.50 การมีส่วนร่วมอยู่ในระดับมาก
- 2.51 – 3.50 การมีส่วนร่วมอยู่ในระดับปานกลาง
- 1.51 – 2.50 การมีส่วนร่วมอยู่ในระดับน้อย
- 1.00 – 1.50 การมีส่วนร่วมอยู่ในระดับน้อยที่สุด

ผลการศึกษาและวิจารณ์

ข้อมูลทั่วไปด้านเศรษฐกิจและสังคมของชุมชน

ผลการวิเคราะห์ข้อมูลพื้นฐานของเกษตรกรผู้ตอบแบบสัมภาษณ์ จำนวน 30 คน ได้แก่ เพศ อายุ ระดับการศึกษา พื้นที่ในการทำการเกษตร ระยะเวลาที่อาศัยในพื้นที่ การรับรู้ข้อมูลข่าวสาร และการเป็นสมาชิกกลุ่ม ผลการศึกษา พบว่า กลุ่มตัวอย่างของเกษตรกรประกอบไปด้วย เพศชาย ร้อยละ 60.00 เพศหญิง ร้อยละ 40.00 มีอายุเฉลี่ยเท่ากับ 46 ปี

โดยช่วงอายุของเกษตรกรระหว่าง 41-50 ปี มีจำนวนมากที่สุด ร้อยละ 46.67 ช่วงอายุ 31 – 40 ปี ร้อยละ 26.67 ช่วงอายุ 21 – 30 ปี ร้อยละ 13.33 เกษตรกรที่อยู่ในช่วงอายุ 51 ปีขึ้นไป ร้อยละ 13.33 ตามลำดับ ส่วนระดับการศึกษาของเกษตรกร พบว่า เกษตรกรส่วนใหญ่จบการศึกษาในระดับประถมศึกษามากที่สุด ร้อยละ 40.00 ระดับมัธยมศึกษา ร้อยละ 36.67 ระดับปริญญาตรี ร้อยละ 13.33 และ ระดับอนุปริญญา ร้อยละ 10 ตามลำดับ โดยพื้นที่ทำการเกษตรของเกษตรกรส่วนใหญ่มีพื้นที่ 16 - 30 ไร่ ร้อยละ 30.00 รองลงมาคือ พื้นที่ 1 – 15 ไร่ ร้อยละ 26.67 พื้นที่ 31 - 45 ไร่ ร้อยละ 16.67 พื้นที่ 46 - 60 ไร่ ร้อยละ 13.33 และพื้นที่ 61 ไร่ขึ้นไป ร้อยละ 13.33 ตามลำดับ ทั้งนี้พื้นที่ในการทำการเกษตรของเกษตรกรเฉลี่ย 31 ไร่ ซึ่งเกษตรกรส่วนใหญ่จะปลูกพืชเศรษฐกิจเพียงชนิดเดียว และมีอาชีพทำนาทำไร่ โดยระยะเวลาที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ในพื้นที่มากที่สุด คือ อาศัยอยู่ในพื้นที่ 30 – 39 ปี ร้อยละ 30.00 รองลงมาคือ อาศัยอยู่ในพื้นที่มากกว่า 40 ปี ร้อยละ 23.33 อาศัยอยู่ในพื้นที่ 10 – 19 ปี ร้อยละ 20.00 อาศัยอยู่ในพื้นที่ 20 – 29 ปี ร้อยละ 20.00 และอาศัยอยู่ในพื้นที่ ต่ำกว่า 10 ปี ร้อยละ 6.67 ตามลำดับ โดยระยะเวลาที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานของเกษตรกรนานมากกว่า 20 ปีขึ้นไป ร้อยละ 73.33 นั้น เป็นเกษตรกรที่อยู่ในพื้นที่เดิมตั้งแต่เกิด และบางส่วนย้ายถิ่นฐานเข้ามาเพื่อประกอบอาชีพและหารายได้เลี้ยงครอบครัว สำหรับการรับรู้ข้อมูลข่าวสารของเกษตรกร พบว่า กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ได้รับข่าวสารจากเพื่อนบ้านมากที่สุด ร้อยละ 50.00 รองลงมาคือ จากหน่วยงานภาครัฐ/เอกชน ร้อยละ 23.33 จากแผ่นพับ ร้อยละ 10.00 จากหนังสือพิมพ์ และ จากวิทยุ ร้อยละ 6.67 และ จากโทรทัศน์ ร้อยละ 3.33 ตามลำดับ โดยเกษตรกรที่รับข่าวสารส่วนใหญ่ที่มาจากเพื่อนบ้านนั้น เนื่องจากการประกอบอาชีพจะมีการพบปะพูดคุยกันทุกวันจึงสามารถกระจายข่าวสารและข้อมูลของชุมชนได้ดี โดยการรับข้อมูลข่าวสารจากโทรทัศน์น้อยที่สุดนั้น เนื่องจากเกษตรกรส่วนใหญ่ทำงาน และไม่ค่อยมีเวลาดูโทรทัศน์ จึงไม่ค่อยรับข่าวสารจากสื่อประเภทนี้เท่าที่ควร

การมีส่วนร่วมของชุมชนในการอนุรักษ์และจัดการป่าชายเลน

จากการศึกษาเกี่ยวกับการดำเนินงานในการจัดตั้งโครงการอนุรักษ์ป่าชายเลนในพื้นที่ พบว่า เกษตรกรเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ป่าชายเลน ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2555 โดยมีเหตุจูงใจมาจากการที่หน่วยงานราชการและประชาชนมีความคิดร่วมกันที่จะปลูกป่าทดแทนระบบนิเวศของป่าชายเลนที่มีความเสื่อมโทรม เพื่อต้องการให้ป่าชายเลนกลับมา มีความอุดมสมบูรณ์ และเกิดการเปลี่ยนแปลงในสภาพที่ดีขึ้น แต่ทั้งนี้ ในช่วงเริ่มแรกนั้น ยังมีการบุกรุก เนื่องจากคนในชุมชนยังไม่ให้ความร่วมมือเท่าที่ควร ดังนั้น ทางหน่วยงานจึงต้องมีการวางแผน การจัดการ ดำเนินการต่าง ๆ ของการอนุรักษ์ป่าชายเลน ทั้งในระยะสั้นและระยะยาว โดยมีเงื่อนไขคือ ให้คนในชุมชนเข้าไปใช้ประโยชน์จากป่าชายเลนได้ แต่ต้องมีการขออนุญาตทุกครั้ง และต้องมีการปลูกป่าเพิ่ม เพื่อเป็นการทดแทนธรรมชาติที่เสียไป ซึ่งจากการศึกษาผลการดำเนินงานเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชายเลนในพื้นที่นั้น พบว่า มีความสอดคล้องกับแผนแม่บทการจัดการป่าชายเลนแห่งประเทศไทย ของกรม

ทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง (2552) ในยุทธศาสตร์ที่ 4 ที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริมให้เกิดการมีส่วนร่วมของหน่วยงานต่างๆในท้องถิ่น เพื่อกำหนดแนวทางในการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าชายเลนอย่างยั่งยืน

ทั้งนี้ ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาหลักการมีส่วนร่วมของ สมลักษณ์ (2549) ที่เริ่มกระบวนการตั้งแต่ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมดำเนินการ ร่วมรับผลประโยชน์ และร่วมประเมินผล เพื่อให้เกิดการยอมรับ และก่อให้เกิดผลประโยชน์สูงสุดกันทุกฝ่าย รวมทั้งแนวคิดของ ไสภ (2551) ที่ได้เสนอรูปแบบการมีส่วนร่วมไว้ 4 ประการ คือ ร่วมคิด ร่วมวางแผน ร่วมทำ และร่วมติดตามประเมินผล โดยงานวิจัยในครั้งนี้ จึงแบ่งการศึกษาระดับการมีส่วนร่วมตามขั้นตอนทั้ง 4 ขั้นตอน ดังนี้ 1) การมีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจเกี่ยวกับปัญหาที่เกิดขึ้นกับป่าชายเลน 2) การมีส่วนร่วมในกระบวนการวางแผน 3) การมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์และจัดการป่าชายเลน และ 4) การมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผล โดยแบ่งประเด็นย่อย รวมทั้งหมด 13 ข้อ รายละเอียดผลการศึกษาระดับการมีส่วนร่วม ดัง Table 1

Table 1 The level of participation in mangrove forest conservation and management

Process of Community Participation	\bar{X}	Level of Participation
Part I: Participation in making decision about the problems		
1. Participation to define the problems	4.67	Highest
2. Participation to identify causes of the problem	4.50	High
3. Participation to prioritize issues problems	3.77	High
\bar{X}	4.31	High
Part II: Participation in Planning Process		
4. Participation in meeting for planning the mangrove conservation project in this area	4.70	Highest
5. Participation in meeting for planning the mangrove forest conservation project outside the area	4.73	Highest
6. Participation in mangrove forest rehabilitation planning	4.03	High
7. Participation by the coordination with the project officer	4.93	Highest
\bar{X}	4.60	Highest
Part III: Participation with the implementation for the mangrove forest conservation and management		
8. Participation to propose the approach for resources management the mangrove forest conservation	4.77	Highest
9. Participation to protect the resources management of the mangrove forest area	4.48	High
10. Participation to consult for resources management the mangrove forest conservation	4.53	Highest
11. Participation to support for resources management the mangrove forest conservation	4.33	High
\bar{X}	4.53	Highest
Part IV: Participation in monitoring and assessment		
12. Participation in examine and assessment the mangrove conservation project	3.77	High
13. Participation in examine and assessment the community proceed	4.73	Highest
\bar{X}	4.25	High
Total \bar{X}	4.46	High

จากผลการศึกษาพบว่า การมีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจเกี่ยวกับปัญหาที่เกิดขึ้นกับป่าชายเลนนั้น ค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับมาก คือ 4.31 โดยประเด็นเรื่องของการมีส่วนร่วมในการสะท้อนปัญหานั้น เกษตรกรมีบทบาทเป็นอย่างมากในการสะท้อนปัญหาถึงสภาพปัญหา สาเหตุเกี่ยวกับปัญหาป่าชายเลน ซึ่งเกษตรกรรับรู้ถึงสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นกับการลดลงของพื้นที่ป่าชายเลน จึงสามารถเข้ามา

มีส่วนร่วมการดำเนินการดังกล่าวได้เป็นอย่างดี แต่ทั้งนี้ในส่วนของการจัดลำดับความสำคัญของปัญหานั้น พบว่าเกษตรกรจะมีส่วนร่วมน้อยกว่าเมื่อเทียบกับการให้สะท้อนถึงปัญหาที่เกิดขึ้น ซึ่งจากผลดังกล่าวนี้ แสดงให้เห็นว่า เกษตรกรรับรู้เกี่ยวกับสภาพปัญหาและการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นมาอย่างยาวนาน โดยสอดคล้องกับระยะเวลาของเกษตรกรที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ ที่อยู่ยาวนาน

ความสอดคล้องกับผลการวิจัยของ รัชดา (2560) ที่ศึกษาถึงการมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ป่าชายเลนของชุมชนตำบลเขาถ่าน อำเภอท่าช้าง จังหวัดสุราษฎร์ธานี โดยผลการวิจัยพบว่า ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วม ประกอบไปด้วย อายุ ระดับการศึกษา ระยะเวลาในการตั้งถิ่นฐาน จำนวนสมาชิกในครัวเรือน รายได้ที่เกิดจากการใช้ประโยชน์จากป่าชายเลน และการได้รับข่าวสารจากชุมชน เป็นต้น

สำหรับประเด็นที่สอง คือ การมีส่วนร่วมในกระบวนการวางแผนนั้น ผลการศึกษาพบว่า มีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับมากที่สุด คือ 4.60 โดยเกษตรกรมีส่วนร่วมในการประชุมวางแผนการดำเนินงานในโครงการอนุรักษ์ป่าชายเลนทั้งในและนอกเขตพื้นที่อยู่ในระดับที่ดีมาก รวมทั้งการวางแผนในการฟื้นฟูป่าชายเลนในพื้นที่ ร่วมกับเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง นั้นแสดงให้เห็นว่า ในพื้นที่ดังกล่าวเกษตรกรให้ความสำคัญกับการประชุม การวางแผนการดำเนินการในการอนุรักษ์ป่าชายเลนเป็นอย่างดี ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ กมลชนก และ คณะ (2559) ที่ศึกษาถึงการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ป่าชายเลน ของประชาชน ตำบลกะแดะ อำเภอกาญจนดิษฐ์ จังหวัดสุราษฎร์ธานี โดยผลการศึกษาพบว่า ระดับการมีส่วนร่วมที่มีค่ามาก คือ ระดับการมีส่วนร่วมในระดับการวางแผน

สำหรับประเด็นที่สามนั้นคือการมีส่วนร่วมในการดำเนินการอนุรักษ์และจัดการป่าชายเลน ผลการศึกษาพบว่า มีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับมากที่สุด คือ 4.53 ซึ่งประกอบไปด้วย การมีส่วนร่วมในการนำเสนอถึงวิธีการดูแลรักษาสิ่งแวดล้อม มีการให้คำปรึกษาในการจัดกิจกรรมอนุรักษ์ป่าชายเลน การมีส่วนร่วมในการให้คำปรึกษาเกี่ยวกับการอนุรักษ์และจัดการป่าชายเลน และการมีส่วนร่วมในการสนับสนุนปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์และจัดการป่าชายเลน ซึ่งเกษตรกรมีความตระหนักในทรัพยากรของชุมชนและเห็นถึงปัญหาส่วนกัน จึงเข้ามามีบทบาทในกิจกรรมต่างๆ อันนำไปสู่แนวทางในการจัดการป่าชายเลนได้

และในประเด็นสุดท้ายนั้นเป็นเรื่องของการมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผล มีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับมากที่สุด คือ 4.25 โดยประกอบด้วย การมีส่วนร่วมในการวางแผนติดตามและประเมินผลในโครงการ

อนุรักษ์ป่าชายเลน และการมีส่วนร่วมในการติดตามการทำงานของชุมชนที่เกี่ยวข้องกับป่าชายเลน

กล่าวโดยสรุป ผลการศึกษาถึงระดับการมีส่วนร่วมของชุมชนในการอนุรักษ์และจัดการป่าชายเลน รวมทั้งหมด 13 ประเด็นย่อย มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.46 ซึ่งภาพรวมอยู่ในระดับมาก ทั้งนี้ในประเด็นย่อยที่มีค่าเฉลี่ยมากที่สุดคือ เรื่องของการมีส่วนร่วมในการติดต่อประสานงานกับเจ้าหน้าที่โครงการ เท่ากับ 4.93 ซึ่งแสดงให้เห็นว่า ความสัมพันธ์ระหว่างเจ้าหน้าที่โครงการและเกษตรกร สามารถทำงานร่วมกันได้ จึงส่งผลทำให้เกษตรกรเข้าไปมีส่วนร่วมในการดำเนินการจัดการเกี่ยวกับการอนุรักษ์ป่าชายเลนได้เป็นอย่างดีในแต่ละขั้นตอน

นอกจากนี้ เกษตรกรอยู่อาศัยติดกับพื้นที่ป่าชายเลนและเป็นผู้ที่ได้รับประโยชน์โดยตรงจากการใช้อนุรักษ์ป่าชายเลนโดยตรง จึงทำให้เกิดความตระหนักถึงความสำคัญในการเข้าไปมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์พื้นที่ป่าชายเลน เพราะเป็นทรัพยากรที่มีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตของเกษตรกร ซึ่งมีความสอดคล้องกับงานวิจัยของ กาญจนนารถ (2551) ที่ศึกษาเกี่ยวกับทุนทางสังคมกับการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชายเลนในพื้นที่ชุมชนบ้านคลองยาง หมู่ 2 อำเภอเกาะลันตา จังหวัดกระบี่ โดยผลจากการศึกษาพบว่า ทุนทางสังคมสะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์อันดีที่แสดงออกมาในรูปแบบของความร่วมมือเพื่อพัฒนาชุมชนของคนในพื้นที่ เพื่อดำเนินกิจกรรมต่างๆ เพื่อทำประโยชน์ต่อชุมชนด้วยความรู้สึกห่วงหาอาทร เมื่อคนในชุมชนเกิดสำนึกดีก็จะมีความร่วมมือในการดำเนินงานอย่างเต็มที่ ได้มีส่วนร่วมในการดำเนินงานตั้งแต่กระบวนการเริ่มคิด ร่วมตัดสินใจ ทำให้เกิดการตอบสนองความต้องการของคนในชุมชน ซึ่งเกษตรกรในตำบลปากคลองก็ให้ความร่วมมือในการดำเนินการมีส่วนร่วมกับการโครงการอนุรักษ์ป่าชายเลนเป็นอย่างดี

สภาพปัญหาและอุปสรรคในการจัดการป่าชายเลน

จากการสัมภาษณ์เกษตรกรในประเด็นเกี่ยวกับปัญหาและอุปสรรคในการจัดการป่าชายเลนพบว่า ในระยะเริ่มต้นของการจัดตั้งโครงการอนุรักษ์

ป้าชายเลน มีปัญหาและอุปสรรคในการมีส่วนร่วมในขั้นตอนการวางแผน เนื่องจากเกษตรกรยังไม่เข้าใจว่าตนเองมีบทบาทหน้าที่อะไรบ้าง และยังไม่ตระหนักดีว่าการอนุรักษ์ป่าชายเลนเป็นเรื่องที่ทุกคนต้องร่วมมือกัน ไม่ใช่เฉพาะหน้าที่ของเจ้าหน้าที่เท่านั้น ดังนั้นในการดำเนินการช่วงแรก จึงก่อให้เกิดความสับสนในการเข้ามา มีบทบาทในการมีส่วนร่วมในโครงการอนุรักษ์ป่าชายเลน จากนั้น จึงดำเนินการแก้ไขปัญหาโดยการดำเนินการผ่านกลุ่มและองค์การเพื่อเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามา มีบทบาท ตลอดจนร่วมคิดหารูปแบบ ที่สามารถตอบสนองต่อความต้องการของชุมชนให้ได้อย่างแท้จริง ทำให้ปัจจุบัน จึงได้มีการวางแผนและจัดระบบอย่างเป็นขั้นตอน ทำให้สามารถสร้างความน่าเชื่อถือและการยอมรับในแนวทางและมาตรฐานการดำเนินงานต่างๆ เพื่ออนุรักษ์ป่าชายเลนให้มีความเหมาะสม นอกจากนี้ ยังมีนโยบายของเจ้าหน้าที่อย่างเคร่งครัด จึงทำให้ดำเนินงานไปอย่างไร้อุปสรรค นอกจากนี้ยังมีองค์การบริหารส่วนตำบลปากคลองเข้ามา มีบทบาทในการอนุรักษ์และจัดการพื้นที่ป่าชายเลน ในเรื่องของกรมมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหา ร่วมประสานงานการมีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรม การมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ และการมีส่วนร่วมในการติดตามประเมินผลการดำเนินงานกิจกรรม จึงทำให้ไม่มีปัญหาในการปฏิบัติตามขั้นตอนตามแผนงานของโครงการ

นอกจากนี้ ยังพบว่าโครงการอนุรักษ์ป่าชายเลน มีการเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในขั้นตอนการติดตามประเมินผลที่ได้จากการดำเนินการตามแผนโครงการ เพื่อแสดงถึงความโปร่งใสในการทำงาน และเปิดโอกาสรับฟังปัญหาและความต้องการของประชาชนในการร่วมอนุรักษ์ป่าชายเลน เพื่อให้เห็นถึงความไว้วางใจกัน โดยตั้งอยู่บนพื้นฐานของขนบธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรม และหลักศาสนา เพื่อลดปัญหาข้อขัดแย้งที่อาจจะเกิดขึ้นตามมาได้

สรุป

เกษตรกรในพื้นที่หมู่บ้านถ้ำธง ส่วนใหญ่เป็นเพศชาย ร้อยละ 60.00 อายุเฉลี่ยเท่ากับ 46 ปี ระดับการศึกษาส่วนใหญ่อยู่ในระดับประถมศึกษา

โดยเกษตรกรมีพื้นที่ทำการเกษตรเฉลี่ย 31 ไร่ ซึ่งส่วนใหญ่ปลูกพืชเศรษฐกิจเพียงชนิดเดียว และบางรายก็มีอาชีพทำนาถ้ำ ระยะเวลาที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ในพื้นที่มากกว่า 20 ปี ร้อยละ 73.33 การรับรู้ข้อมูลข่าวสารของเกษตรกร ส่วนใหญ่มาจากเพื่อนบ้าน คิดเป็นร้อยละ 50.00 เนื่องจากมีการพบปะพูดคุยกันทุกวันจึงกระจายข่าวสารและข้อมูลได้ดี ทั้งนี้ในส่วนผลการศึกษากการมีส่วนร่วมของชุมชนในการอนุรักษ์และจัดการป่าชายเลนนั้น พบว่า กลุ่มตัวอย่างให้ความสำคัญกับป่าชายเลนเป็นอย่างมาก เนื่องจากป่าชายเลนให้ประโยชน์กับคนในชุมชน โดยเป็นทั้งแหล่งอาหาร แหล่งที่อยู่อาศัย และป่าชายเลนนั้นถือเป็นระบบนิเวศที่สมบูรณ์อย่างมาก โดยหากต้องการเข้าไปใช้ประโยชน์ต้องขออนุญาตหน่วยงานที่เกี่ยวข้องควบคู่ไปกับการอนุรักษ์ป่าชายเลนด้วย เนื่องจากคนในชุมชนนั้นถือว่าการอนุรักษ์ป่าชายเลนมีความจำเป็นอย่างยิ่ง จึงเข้ามามีส่วนร่วมอยู่ในระดับที่สูงมาก ตั้งแต่กระบวนการตัดสินใจเกี่ยวกับปัญหาป่าชายเลน กระบวนการวางแผน การดำเนินงาน และการติดตามประเมินผล โดยสามารถสรุปผลการศึกษาระดับการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ป่าชายเลนของเกษตรกร ประเด็นที่เกษตรกรมีส่วนร่วมมาเป็นอันดับ 1) คือ การมีส่วนร่วมในกระบวนการวางแผน (4.60) การมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์และจัดการป่าชายเลน (4.53) การมีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจเกี่ยวกับปัญหาที่เกิดขึ้นกับป่าชายเลน (4.31) และ การมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผล (4.25) ตามลำดับ ทั้งนี้สภาพปัญหาที่เกษตรกรพบในระยะเริ่มต้นของการจัดตั้งโครงการ คือ เกษตรกรยังไม่เห็นความสำคัญของการอนุรักษ์ป่าชายเลน แต่เมื่อองค์การบริหารส่วนตำบลได้ให้ความรู้และสร้างกิจกรรมการมีส่วนร่วมก็ทำให้เกษตรกรเข้ามามีบทบาทและมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์และจัดการป่าชายเลนได้มากขึ้น

สำหรับข้อเสนอแนะในประเด็นที่เกษตรกรมีความต้องการให้เกิดการพัฒนา คือ 1) การสร้างฐานการเรียนรู้ โดยสร้างความรู้ความเข้าใจให้กับเด็กรุ่นหลังเพื่อที่จะเผยแพร่ประชาสัมพันธ์และปลูกจิตสำนึกให้มีความรักและหวงแหนป่าชายเลน

2) ควรมีการส่งเสริมและสร้างความตระหนักให้คนในพื้นที่ ได้คำนึงถึงประเด็นเรื่องการรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม โดยกำหนดเป็นแนวทางการขับเคลื่อนนโยบายด้านการพิทักษ์และอนุรักษ์ป่าชายเลนให้มีความชัดเจนมากยิ่งขึ้น

เอกสารอ้างอิง

กมลชนก บัวบาน ภมรรัตน์ สุธรรม และ จตุพล ชูจันทร์.

2559. ยุทธศาสตร์การมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ป่าชายเลนของประชาชนตำบลกะแดะ อำเภอกาญจนดิษฐ์ จังหวัดสุราษฎร์ธานี. วารสารราชภัฏสุราษฎร์ธานี ปีที่ 3 (2): 179-192.

กรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง. 2561. ข้อมูลทางทะเลและชายฝั่งจังหวัดชุมพร. (ระบบออนไลน์). แหล่งข้อมูล: <https://www.dmcr.go.th/detailLib/3759> (25 พฤษภาคม 2563).

กรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง. 2552. แผนแม่บทการจัดการป่าชายเลน. (ระบบออนไลน์). แหล่งข้อมูล: <https://www.dmcr.go.th/detailLib/419> (15 กุมภาพันธ์ 2563).

กรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง. ม.ป.ป. คู่มือความรู้เรื่องป่าชายเลน. (ระบบออนไลน์). แหล่งข้อมูล: <https://is.gd/FZ5X5t> (11 กุมภาพันธ์ 2563).

กาญจนกร สามเมือง. 2551. ทูทางสังคมกับการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชายเลนในพื้นที่ชุมชนบ้านคลองยาง หมู่ 2 อำเภอเกาะลันตา จังหวัดกระบี่. วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, กรุงเทพฯ

บุญชม ศรีสะอาด. 2553. การวิจัยเบื้องต้น. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: สุวีริยาสาส์น.

รัชดา ศรีศักดิ์บางเตย. 2560. การมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ป่าชายเลนของชุมชนตำบลเขาถ่าน อำเภอท่าฉาง จังหวัดสุราษฎร์ธานี. วิทยานิพนธ์ วิทยาศาสตร์มหาบัณฑิต. มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, กรุงเทพฯ.

วงศ์ปกรณ์ ธาราสุข, อภิญญา รัตนไชย, พรพิมล เชื้อดวงผุย และอาแว มะแส. 2556. ปัจจัยที่ส่งผลต่อการมีส่วนร่วมของชุมชนบ้านทางสายในการจัดการป่าชายเลน ตำบลลิพัง อำเภอปะเหลียน จังหวัดตรัง. การประชุมหาญใหญ่วิชาการ ครั้งที่ 4. หน้า 31-42.

สมลักษณ์ ไชยเสริฐ. 2549. การพัฒนารูปแบบการมีส่วนร่วมของประชาชนในคณะกรรมการตรวจสอบและติดตามการบริหารงานตำรวจสถานีตำรวจนครบาล. วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต. มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนดุสิต, กรุงเทพฯ.

สำนักนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. 2559. ข้อมูลตัวชี้วัดพื้นที่ป่าชายเลน. (ระบบออนไลน์). แหล่งข้อมูล: <https://is.gd/QYdGuc> (11 กุมภาพันธ์ 2563).

โสภา มัดลิ่ง. 2551. การมีส่วนร่วมของผู้ปกครองในการส่งเสริมพัฒนาการเด็กปฐมวัยในศูนย์พัฒนาเด็กเล็กก่อนวัยเรียนชุมชนเอื้ออารีย์สังกัดกรุงเทพมหานคร. การค้นคว้าอิสระ ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต. มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร, กรุงเทพฯ.